

Araştırma Makalesi • Research Article

21. Yüzyılda Tokat'ın Ekonomik Görünümü: TR83 ve Türkiye Geneli ile Bir Karşılaştırma*

The Economic Appearance of Tokat in the 21st Century: A Comparison with TR83 and Turkey

Serap Barış^{a,**}

^a Dr. Öğr. Üyesi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, 60150, Tokat/Türkiye.
ORCID: 0000-0003-3905-4746

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 28 Mart 2018
Düzeltilme tarihi: 22 Haziran 2018
Kabul tarihi: 17 Temmuz 2018

Anahtar Kelimeler:

Ekonomik Yapı
Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik
Tokat

ARTICLE INFO

Article history:

Received March 28, 2018
Received in revised form June 22, 2018
Accepted July 17, 2018

Keywords:

Economic Structure
Socio-Economic Development
Tokat

ÖZ

Günümüzde küreselleşme karşısında yerel ekonomilerin önemi artmıştır. Yerel ekonomiler küresel ekonomide birer aktör olarak daha fazla yer almaya başlamış; yerel sanayileşme, kurumlar ve organizasyon yapıları önem kazanmıştır. Bu gerçekten hareketle bu çalışmada Tokat'ın ekonomik yapısı ve gelişim süreci TR83 bölge ve ülke ekonomisi ile karşılaştırılmalı olarak analiz edilmiştir. Çalışmanın sonuçlarına göre Tokat ilinin ekonomik gelişim sürecinde nüfusun önemli bir kısmının istihdam edildiği tarım sektörü, ilin tarımsal potansiyelinin yüksek olmasına rağmen ekonomiye beklenen katkıyı sağlayamadığı görülmüştür. İl hem Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH) hem de diğer sosyo-ekonomik gelişmişlik göstergeleri açısından bölge ve ülke ortalamasının oldukça altında kalmıştır. Bu durum, ilde tarımdan sanayiye dönüşümün yeterince gerçekleşmemiş olmasının bir sonucu olarak değerlendirilebilir.

ABSTRACT

These days local economy has gained importance with globalization. Local economies have begun to take up more space as actors in the global economy; local industrialization, institutions and organizational structures have gained importance. In this study, Tokat's economic structure and development process were analyzed in comparison with TR83 region and country economy. The result of the study is that the agriculture sector, where a significant portion of the population is employed in the economic development process of Tokat province, did not provide the expected contribution to the economy despite the high agricultural potential of the province. The province is well below the region and country average in terms of both Gross Domestic Product (GDP) and other socio-economic development indicators. This can be regarded as a result of the fact that the transition from agricultural to industrial sector in province has not been realized sufficiently.

1. Giriş

Coğrafi olarak Orta Karadeniz bölgesinin zengin, verimli topraklarında yer alan Tokat'ta modern anlamda sanayileşme faaliyetleri, tarıma dayalı sanayi dallarının kurulması ile kamu tarafından başlatılmıştır. Bu sanayi kuruluşlarından ilki olan “Turhal Şeker Fabrikası” 1934 yılında işletmeye açılmıştır. Yine 1930'lu yıllarda, ilin yeraltı zenginlik kaynaklarını değerlendirmek için Turhal Antimuan Maden İşletmesi, Kuşoturağı Mermer Ocağı ve Artova Kömür İşletmeciliği kurulmuştur. 1950'li yıllarda yörenin sebze meyve üretimini değerlendirmek üzere

TÜRSANT ile birkaç özel salça ve meyve suyu fabrikası faaliyete geçmiştir. Gıda sanayinden sonra en gelişmiş imalat sanayi dalı taş ve toprağa dayalı sanayidir. Hammaddenin uygunluğu nedeniyle özellikle Erbaa ilçesinde yaygınlaşan tuğla-kiremit fabrikalarının ilki 1969 yılında “TİMTAŞ Tuğla-Kiremit Fabrikası” adıyla kurulmuştur. Turhal Şeker Fabrikası'ndan sonra ikinci büyük kamu yatırımı olan Tokat Sigara Fabrikası (Tokat) ve Tekel Yaprak Tütün İşleme Tesisleri (Erbaa) ve Tekel Şarap Fabrikası 1985 yılında işletmeye açılmıştır. 1990'lı yılların başında il sanayisi yeni bir sektör olan tekstil sektörü ile tanışmış ve özellikle 1994 yılından sonra sektörde önemli

*Bu çalışma, 2006 yılında Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından kabul edilen “Cumhuriyet Dönemi Tokat Ekonomisi (1923-2005)” adlı Yüksek Lisans tezinden türetilmiş ve Gaziosmanpaşa Üniversitesi (GOP) Bilimsel Araştırma Proje Birimi (BAP 2015/119) tarafından desteklenmiştir.

**Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: serap.baris@gop.edu.tr

yatırımlar başlamış, istihdam alanı oluşmuş, ekonomide hissedilir bir hareketlilik gözlenmiştir. Ancak 1990'lı yıllarda yaşanan ulusal ve uluslararası krizler ile Türkiye'nin 1996 yılında gümrük birliğine girmesi ülke genelinde tekstil sektörünün rekabet açısından oldukça geride kalmasına yol açmıştır. Tokat'ta bu gelişmelerden etkilenmiş ve sonraki yıllarda sektör yeterince gelişmemiştir.

Günümüzde, sosyo-ekonomik gelişmişlik göstergeleri itibariyle ülkemizin az gelişmiş yöreleri arasında yer alan Tokat, tarım ağırlıklı bir ekonomik yapı karakteri göstermekle beraber, yaratılan gelir açısından bakıldığında hizmetler sektörünün daha fazla gelir sağladığı görülmektedir. Ekonomik gelişmenin bir sonucu olarak ortaya çıkan bu eğilim, özellikle 1987 yılından sonra kendini göstermiştir. 1987 yılında, İl GSYH'si içinde en yüksek pay %28,4 ile tarım sektörüne aitken, 2014 yılı itibariyle GSYH içinde en yüksek pay %61,6 ile hizmetler sektörünün olup; onu %19 ile tarım, %16,9 ile sanayi sektörü izlemiştir. Kişi başına GSYH açısından Tokat, bölge ve ülke ortalamasının oldukça altında kalmıştır. 2014 yılı verileri itibariyle ülkemizde kişi başına düşen GSYH 12.112 Dolar, TR83 bölgesinde 8.066 Dolar iken, Tokat'ta yalnızca 6.444 Dolar'dır.

Tokat ili, sadece gelir açısından değil, diğer sosyo-ekonomik göstergeler açısından da oldukça geri sıralarda yer almaktadır. Kalkınma Bakanlığı'nın (2013) illerin ve bölgelerin sosyo-ekonomik düzeyini belirlemek için yaptığı çalışmada Tokat'ın -0,3821 endeks puanıyla 57. sırada ve "5. kademe gelişmiş iller" grubunda yer almıştır.

Gelişmekte olan yöreler içinde yer alan Tokat, 2000'li yılların başında yeni fırsatlar yakalamıştır. Tokat'ın "5084 Sayılı Yasa" kapsamındaki iller arasında yer alması, Avrupa Birliği hibe programlarından yararlanıyor olması, bölgesel gelişme projeleri olan Yeşilirmak ve Kelkit Havza Gelişim Projelerinin içinde yer alması ve hızla gelişen Gaziosmanpaşa Üniversitesi'nin varlığı ilin ekonomik gelişmesine yönelik yeni fırsatları beraberinde getirmiş ancak bugün itibariyle bu fırsatlardan yeterince yararlanamamış bir il görüntüsü sunmaktadır.

Bu çalışmanın amacı 2000'li yıllarda Tokat ekonomisinin durumunu sektörler bazında gözler önüne sererek, kendisinin de içinde bulunduğu TR83 (Samsun, Çorum, Tokat, Amasya) ve Türkiye geneli ile betimleyici bir tarzda karşılaştırmalı olarak analiz etmektir. Ancak yerel ekonomiler ile ilgili çalışmalarda özellikle son yıllara ait veri bulmanın güçlüğü gözden uzak tutulmamalıdır. Bu sınırlama ile çalışmada sırasıyla tarım, sanayi ve hizmetler sektörünün durumu incelenmiştir. Sonrasında ise Tokat'a yapılan kamu harcamaları, verilen teşvikler ile ekonomik gelişmişlik düzeyi çeşitli göstergeler (GSYH ve sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi araştırmaları) ile değerlendirilmiştir.

2. Tarım Sektörü

Tokat ili, toprak yapısı, sulanabilir topraklarının çokluğu, sulama suyu potansiyelinin fazlalığı, iklimin elverişliliği vb. bakımlardan genel olarak tarım kesimi gelişmiş bir il karakteristiği arz etmektedir (İncekara, 1997: 43). Ekonomik faaliyetlerin büyük ölçüde tarım ve hayvancılığa dayanmasına ve tarım potansiyelinin yüksek olmasına

rağmen, tarım sektörü il ekonomisindeki payı özellikle 1990'lı yıllardan itibaren düşüş göstermektedir.

Tarım sektörü incelenirken sektörün bileşenleri olan bitkisel üretim (tahıllar, sebzeler, meyveler) ve hayvansal üretimin il ekonomisine etkisi ayrı ayrı incelenecek sonrasında ise genel olarak tarım sektörünün GSYH içindeki payı incelenecektir.

Tarım sektörünün bir alt dalı olan bitkisel üretim, ülkemizde tarım sektörüne en fazla katkı sağlayan tarımsal faaliyet alanıdır. Ülkemizde olduğu gibi Karadeniz Bölgesinde ve Tokat'ta tarımsal üretimin ve tarımsal üretim değerinin en büyük kısmı bitkisel üretimden oluşmaktadır. Bitkisel üretimin il, TR83 bölgesi ve ülke ekonomisine sağladığı verilere en son 2013 yılı itibariyle ulaşılmaktadır. 2013 yılı bitkisel üretim açısından 1.339.308.000 TL'lik değerle ülke ve bölge ekonomisine katkı sağlamaktadır. Tokat'ın bitkisel üretim değeri TR83 bölgesinin %24,6'sını oluşturmakta ve Samsun'dan sonra ikinci sırada yer almaktadır. İlde üretilen ve pazarlanan bu bitkisel üretim değerinin, ülke ekonomisine katkısı 2002 yılında %1,2 iken (DİE, 2003), 2013 yılında %1,4 olmuştur (Tablo 1).

Tablo 1. Bitkisel Üretim Değeri (2013)

TR83	Üretim Değeri (1000 TL)	Ülke (%)	Ülke Sıra
Samsun	2.185.502	2,4	11
Tokat	1.339.308	1,4	20
Çorum	981.825	1,1	34
Amasya	936.205	1	35
Türkiye	92.489.688	-	-

Kaynak: TÜİK (2014).

İlde yetiştirilen sebze ve meyveler yaş olarak doğrudan pazarlandığı gibi şekerpancarı, tütün, yaş sebze meyve ile diğer endüstriyel tarım ürünleri bölgede bulunan kamu ve özel sektör kuruluşlarında değerlendirilmektedir.

Tokat'ta hayvancılık, bitkisel üretimden sonra gelen önemli bir faaliyet alanıdır. İlin genel tarımsal yapısının bir parçası olarak bitkisel üretimde olduğu gibi hayvancılıkta da, aile işletmeciliği türünde ve küçük üniteler söz konusudur. Bu işletmelerde büyükbaş ve küçükbaş hayvancılık ve arıcılık yapılmaktadır. Reşadiye, Başçiftlik, Almus, Niksar ve Erbaa ilçelerinin yüksek kesimlerinde küçükbaş hayvancılık, diğer ilçelerde de büyükbaş hayvancılık yaygın olarak yapılmaktadır (Tokat Valiliği, 2003: 54). İlde yapılan bu hayvancılık faaliyetlerinden elde edilen hayvansal ürünler değeri toplamı 260.781.000 TL olup, bu değer ülke hayvansal üretim değerinin %1,3'üne tekabül ederken, TR83 bölgesinin ise %25'ini oluşturmaktadır (Tablo 2). Hayvansal ürünler değeri açısından Samsun ve Çorum'dan sonra ikinci sırada, ülke sıralamasında da 34. sırada yer almaktadır.

Tokat ili canlı hayvanların değeri ile (730.178.000 TL) TR83 bölgesi içinde Samsun'dan sonra yaklaşık %25'lik pay ile ikinci sıradadır. İlin hayvansal üretim değerleri açısından bir kıyaslama yapıldığında ise canlı hayvan üretimi hayvansal ürünler üretim değerinin yaklaşık üç katı olduğu görülmektedir. Hayvansal üretim değerinin düşük olmasında önemli bir etken, hayvancılığın bitkisel üretimin yanında yan uğraş alanı olması ve daha çok tarım işletmelerinin öz tüketimi için yapılmasıdır.

Ekonomik faaliyetlerin büyük ölçüde tarım ve hayvancılığa dayanmasına ve tarım potansiyelinin yüksek olmasına

rağmen, tarım sektörü il ekonomisine beklenen katkıyı sağlayamamaktadır. İlin tarım sektörü GSYH'sine ilişkin olarak düzenli veri seti 1987- 2014 dönemine aittir. Ancak bu dönemdeki veri seti de TÜİK tarafından iki şekilde

hesaplanmıştır. Bunlardan ilki 1987 baz yılı esas olarak açıkladığı 1987-2001 dönemidir. İkinci olarak ise 2009 baz yılı esaslı olarak açıkladığı 2004-2014 dönemidir.

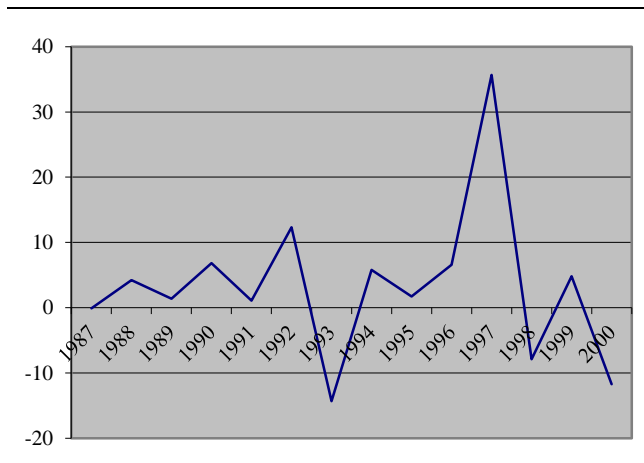
Tablo 2. Hayvansal Üretim Değeri (2013)

İller	Canlı Hayvanlar Değeri			Hayvansal Ürünler Değeri		
	Üretim Değeri (1000 TL)	Ülke (%)	Ülke Sıra	Üretim Değeri (1000 TL)	Ülke (%)	Ülke Sıra
Samsun	970.932	1,7	19	357.721	1,8	14
Tokat	730.178	1,3	31	260.781	1,3	34
Çorum	668.200	1,2	37	297.243	1,5	29
Amasya	404.694	0,7	54	130.931	0,6	60
Türkiye	57.656.092			40.459.321		

Kaynak: TÜİK (2014)

TÜİK verilerine göre, 1987-2001 döneminde nüfusun ortalama olarak %72'sinin istihdam edildiği tarım sektörünün, il GSYH'sinden aldığı pay %23'tür. 1987-2001 döneminde Tokat'ın GSYH'si içerisinde tarım sektörünün büyüme hızı Şekil 1'de verilmiştir. İl GSYH'si içinde tarım sektörünün payı incelediğinde yıllar itibarıyla dalgalı bir seyir izlemişse de ortalama %23 olarak gerçekleşmiştir. Aynı dönemde tarım sektörünün Türkiye genelindeki payı ortalama %15'tir. Bu verilere göre 1987-2001 döneminde Tokat'ta tarımın payı Türkiye ortalamasının üzerindedir.

Şekil 1. Tarım Sektörünün Yıllık Büyüme Hızı (1987-2001)

1987 yılında %28 olan tarımın payı, sanayi (özellikle tekstil) ve hizmetler sektörünün gelişme gösterdiği 1998 yılına kadar genellikle düşüş trendi göstermiştir. 1994, 1999 ve 2001 yıllarında ülke genelindeki krizlerinde etkisiyle tarım sektöründe negatif büyümeler yaşanmıştır. 2009 baz yılı esas alınarak hesaplanan tarım sektörü GSYH'sine ait veriler Tablo 3'te sunulmuştur. 2004-2014 döneminde il ekonomisi içinde tarımın payı yıldan yıla düşmesine rağmen bölge ve ülke ortalamasının üzerinde olduğu görülmektedir. İl düzeyinde verisine ulaşılan en son yıl olan 2014 yılında, Tokat'ta tarımın toplam GSYH içindeki payı %21,5 iken, TR83 bölgesinde %17,1 ve ülke düzeyinde %7,5 olmuştur.

İlin sahip olduğu arazisinin yaklaşık %40'ının tarıma elverişli ve verimli olması, mevcut tarım arazilerini sulayan önemli su kaynaklarının varlığı, hayvancılığın geliştirilebileceği meraların genişliği tarım sektöründe kullanılabilecek (örtü altı yetiştiriciliği) jeotermal kaynakların olması ve 2013 yılı itibarıyla nüfusunun %42'sinin tarım sektöründe istihdam edilmesine rağmen, tarım sektörü ekonomiye yeterince katkı sağlayamamıştır. Tarım sektörünün ekonomiye beklenen katkıyı sağlayamamasının en önemli nedeni, tarımsal yapıdaki bozukluklar ve tarımsal üretimle ilgili olarak karşılaşılan sorunlardır. Ayrıca, tarım alanlarında üretimin genellikle geleneksel yöntemler kullanılarak yapılması neticesinde verim düşüklüğü, tarımsal işletmelerin küçük ve parçalı olması ve tarımsal üretimden yaratılan katma değerlerin düşük olmasıdır (Tarım İl Müdürlüğü, 2005: 59-65).

Tablo 3. Tarım Sektörü ve Yıllar İtibarıyla Büyüme Hızı (2004-2014)

Yıllar	Tokat		TR83		Türkiye	
	Tarım*	Pay(%)	Tarım*	Pay(%)	Tarım*	Pay(%)
2004	764 576	30,7	3 407 968	25,9	54 365 145	10,8
2005	833 516	29,7	3755462	24,9	62 349 598	10,6
2006	862 640	27,0	3816221	22,0	64 415 593	9,3
2007	895 961	25,4	3734728	19,7	66 197 107	8,5
2008	1 131 443	27,1	4843827	21,6	74 451 345	8,4
2009	1 224 255	28,4	4996239	22,0	81 234 274	9,1
2010	1 471 657	30,3	6425020	24,7	104 703 635	10,3
2011	1 502 166	27,6	6824832	22,8	114 838 169	9,4
2012	1 716 770	27,5	7310251	21,6	121 692 893	8,8
2013	1 692 171	24,8	7083602	18,7	121 709 079	7,7
2014	1 605 045	21,5	7237838	17,1	134 724 745	7,5

Kaynak: TÜİK (2016).

* Cari fiyatlarla 1000 TL

3. Sanayi Sektörü

Tokat'ın zengin, verimli tarım faaliyetleri, tarıma dayalı sanayilerin kurulması açısından sermaye ve hammadde desteğini sağlamıştır. Ekonomide devletçiliğin hâkim olduğu 1930'lu yıllarda, ilde sanayileşme kamu eliyle başlatılmıştır. Yörenin verimli topraklara ve sulanabilen araziye sahip olmasından dolayı, modern anlamdaki tek sanayi kuruluşu olan Turhal Şeker Fabrikası 1934 yılında işletmeye açılmıştır. Yine 1930'lu yıllarda, ilin yeraltı zenginlik kaynaklarını değerlendirmek için Turhal Antimuan Maden İşletmesi, Kuşoturağı Mermer Ocağı ve Artova Kömür İşletmeciliği faaliyete geçmiştir. 1950'li yıllarda yörenin sebze meyve üretimini değerlendirmek üzere TÜRSANT ve birkaç özel salça ve meyve suyu fabrikaları faaliyete geçmiştir. Gıda sanayinden sonra en gelişmiş imalat sanayi dalı taş ve toprağa dayalı sanayidir. Hammaddenin uygunluğu nedeniyle özellikle Erbaa ilçesinde yaygınlaşan tuğla-kiremit fabrikalarının ilki 1969 yılında "TİMTAŞ Tuğla-Kiremit Fabrikası" adıyla kurulmuştur. 1979 yılında ilde, imalat sanayinde yaratılan toplam katma değer %11,9'u bu dalda gerçekleştirilmiştir. 1985 yılında Turhal Şeker Fabrikası'ndan sonra ikinci büyük kamu yatırımı olan Tokat Sigara Fabrikası (Tokat Merkez) ve Tekel Yaprak Tütün İşleme Tesisleri (Erbaa) ve Tekel Şarap Fabrikası kurulmuştur (Sanayi ve Ticaret İl Müdürlüğü, 2005: 24). 2009 yılında kapatılan Tokat Sigara Fabrikası'nın il ekonomisine ve istihdamına katkısı oldukça yüksek olmuştur.

1990'lı yılların başında il sanayisi yeni bir sektör olan tekstil sektörü ile tanışmış ve özellikle 1994 yılından sonra sektörde önemli yatırımlar başlamış; istihdam alanı oluşmuş ekonomide hissedilir bir hareketlilik gözlenmiştir. Örneğin, 1997 yılında tekstil sektöründe 33 adet tekstil firması faaliyet göstermiş ve sektör 1500 kişiye istihdam imkânı sağlamıştır (Sanayi ve Ticaret İl Müdürlüğü, 1998: 3). Ancak yine 90'lı yıllarda yaşanan ulusal ve uluslararası krizler ile Türkiye'nin gümrük birliğine girmesi sektörün rekabet gücünü zayıflatmış, bu yıllardan sonra gelişimi önemli ölçüde yavaşlamıştır.

1998 yılında çıkarılan 4325 sayılı OHAL Yasası ile diğer illere getirilen ilave teşvikler ve daha sonraki yıllarda yaşanan ekonomik krizler sanayi yatırımlarına yönelik ilgiyi azaltmıştır (DPT, 2005a). Tokat ili, 2004 yılında 5084 Sayılı Yasa kapsamına alınmıştır. Bu yasa ile birlikte ilde

yatırımların artması beklenmiş ancak beklentilerin aksine yatırımlarda ciddi bir artış yaşanmamıştır (Tokat Bilim, Sanayi ve Teknoloji Müdürlüğü, 2016).

Tokat, 14.10.1996 tarihinde ilk olarak I. derecede KÖY kapsamına alındığında teşvik tedbirlerinde yeni bir düzenlemeye girilmiştir. Bu düzenlemeden sonra, sağlanan ilave yatırım indirimleri ve teşvikler sayesinde özellikle Merkez, Erbaa, Niksar, Turhal, Zile ilçelerinde yatırımlar artmıştır. Sanayi ve İl Müdürlüğü verilerine göre, 2005 yılında 232 olan işletme sayısı, Haziran 2016 tarihi itibarıyla 372'ye yükselmiştir. Bu işletmelerin sektörel dağılımı incelendiğinde işletmelerin özellikle gıda, içki ve tütün sanayi, taş ve toprağa dayalı sanayi, metal eşya makine-teçhizat, orman ürünleri sanayi ile tekstil ve dokuma ürünleri sanayi dallarında faaliyet gösterdikleri görülmektedir. İşletmelerin ilçeler itibarıyla kendi aralarında bir küme modeli oluşturdukları görülmektedir (Tokat Valiliği, 2016: 25). Erbaa ilçesinde taş ve toprağa dayalı sanayiden tuğla ve kiremit fabrikaları ile konfeksiyon yatırımları, Turhal'da mermer ve maden sanayi, Tokat merkez ilçede tarım makineleri, hazır giyim ve gıda işletmeleri, Niksar'da yaş sebze-meyve işleme ve değerlendirmeye yönelik kuruluşlar, Zile'de ise gıda ve makine ile ilgili yatırımlar yoğunluktadır. Tokat Valiliği (2016) verilerine göre ilçelerdeki bu sanayi kuruluşları sayısal olarak incelendiğinde ise Merkez ilçe (140), Erbaa (62), Turhal (52) ve Niksar'da (45) yoğunluklu olarak faaliyet gösterdikleri görülmektedir.

3.1. İmalat Sanayi

İlde faaliyet gösteren işletmeler genellikle KOBİ niteliğindedir. KOBİ işletme sınıfına göre ildeki 372 işletmenin 177'si mikro ölçekte iken, 143'ü küçük işletme ve 46'sı orta büyüklükteki işletmedir (Tablo 4). İldeki büyük işletme sayısı ise 6'dır. Öyle ki, bu işletmelerden ikisi Türkiye'nin ilk 500 büyük sanayi kuruluşu içinde yerini almıştır (Tokat Valiliği, 2016: 25).

İldeki faaliyet gösteren bu işletmelerde Haziran 2016 yılı itibarıyla toplam 10.693 kişi istihdam edilmektedir. En fazla istihdam dokuma ve tekstil sektöründe (4.670) iken, onu taş ve toprağa dayalı sanayi (1.843) ile gıda, içki ve tütün sanayi (1.695) izlemektedir (Tablo 5).

Tablo 4. Sanayi Kuruluşlarının Sektörel Dağılımı (2016)

	Almus	Artova	Erbaa	Niksar	Pazar	Reşadiye	Sulusara	Merkez	Turhal	Yeşilyurt	Zile	Toplam
Gıda, içki ve tütün san.	2	2	8	14	4	3	1	32	14		11	91
Dokuma, giyim eşyası, deri ve ayakkabı san.	1		13	5		1		15	3		3	41
Orman ür. ve mobilya san.	1		8	10	1			15	4		6	45
Kağıt, kağıt ür., ve basım san.				2				3				5
Kimya, petrol ür., lastik ve plastik san.			1					5	1		1	8
Taş ve toprağa dayalı san.		2	24	6		4		15	12		4	67
Metal eşya, makine-teçhizat ve mesleki aletler san.		1	4	3		1		34	7		8	58
Madencilik ve taş ocağı san.		1	2	2		4		8	6	1	3	27
Elektrik sektörü	2		1	2		3		1	1			10
Diğer			1	1				12	4		2	20
TOPLAM	6	6	62	45	5	16	1	140	52	1	38	372

Kaynak: Tokat Bilim, Sanayi ve Teknoloji Müdürlüğü (2016).

Tablo 5. Sanayi Kuruluşları İstihdam Durumu (2016)

	Almus	Artova	Erbaa	Niksar	Pazar	Reşadiye	Sulusaray	Merkez	Turhal	Yeşilyurt	Zile	Toplam
Gıda, içki ve tütün san.	9	14	96	171	23	21	1	496	659		205	1.695
Dokuma, giyim eşyası, deri ve ayakkabı san.	82		1.720	654		19		1.698	370		127	4.670
Orman ür. ve mobilya san.	6		146	77	27			170	28		117	571
Kağıt, kağıt ür. ve basım san.				13				38				51
Kimya, petrol ür., lastik ve plastik san.			7					178	1		10	196
Taş ve toprağa dayalı san.		195	1.003	168		58		197	181		41	1.843
Metal eşya, makine-teçhizat ve mesleki aletler san.		6	19	8		13		375	105		74	600
Madencilik ve taş ocağı san.		5	7	17		46		76	328	12	16	507
Elektrik sektörü	119		33	99		42		10	10			313
Diğer			28	10				155	37		17	247
TOPLAM	216	220	3.059	1.217	50	199	1	3.393	1.719	12	607	10.693

Kaynak: Tokat Bilim, Sanayi ve Teknoloji Müdürlüğü (2016).

3.2. Madencilik

Tokat jeolojik yapısı itibarıyla bir maden bölgesi olarak görülebilir. İlde hâlihazırda kömür, antimon, bentonit ve mermer madenleri işletilmektedir. Kömür, Zile ve Artova'da çıkarılmakta ve yurtiçine pazarlanmaktadır. Turhal'da çıkarılmakta olan antimon, kalite yönünden oldukça yüksek değerdedir ancak düşük kapasite ile çalışmaktadır. Bentonit, Reşadiye'de çıkarılmakta, ülke düzeyinde sanayi kuruluşlarına pazarlanmakta ve ihraç edilmektedir. Tokat, mermer ve oniks yatakları açısından da oldukça zengin rezervlere sahiptir. Tokat Valiliğince mermer rezervlerinin durumu ile ilgili olarak yapılan araştırmada ilde, bej mermer, traverten (sarı), diyabaz (siyah), füme, siyah mermer, beyaz mermer, oniks mermer, serpantin ve bazalt mermer olmak üzere değişik renk ve kalitede 9 çeşit mermerin bulunduğu ve yaklaşık 1.250 milyon m³ rezerve sahip olduğu belirlenmiştir (Tokat Valiliği, 2005: 45). Yapılan araştırmalara göre, dünya mermer rezervlerinin yaklaşık % 40'lık bir kısmı Türkiye'de bulunmakta ve bu rezervinde yaklaşık % 20'lik bir bölümünün Tokat'ta olduğu ifade edilmektedir. İl 5 milyar 161 milyon m³ 'lük doğal taş rezervi ile, Balıkesir, Afyon, Bilecik ve Eskişehir'den sonra 5.sırada gelmektedir. Tokat ilinin mermer rezervi olarak bu kadar uygun bir yer olmasına rağmen sektörün görece olarak genç olması ve emsalleri ile kıyaslandığında yeterince gelişmemiş olması düşündürücüdür (Ertaş vd., 2011). Bu

Tablo 6. Tokat Maden Varlığı

Madenin Cinsi	Bulunduğu Yer	Rezerv (ton)	Açıklama
Kömür	Artova ve Zile	1.147.000	-
Krom	Artova ve Sulusaray	265.000	-
Bentonit	Reşadiye	1000.000	-
Antimon	Turhal	437.000	-
Traverten	Altıntaş Sahası	175.842.750 m ³	Görünür-Muhtemel
	Tatlıca	190.218.750 m ³	Görünür-Muhtelif
	Tatlıca	9.000 m ³	Görünür-Muhtemel
	Ayrıncınar	105.000 m ³	Görünür-Muhtelif
Oniks	Çatalköyü	6.315.000 m ³	Görünür
	Kuşoturağı köyü	100.000 m ³	Görünür
	Kayaören Çobanüşük	48.000 m ³	Mümkün
Mermer	Kayaören	25.000 m ³	Muhtemel
	Kayaören	300.000.000 m ³	-

Kaynak: Tokat Bilim, Sanayi ve Teknoloji Müdürlüğü (2016).

rezervlerin işletmeye açılması halinde il ekonomisine önemli ölçüde katkı sağlayabilecektir. 2015 yılı itibarıyla ildeki maden varlığının durumu Tablo 6'da verilmiştir.

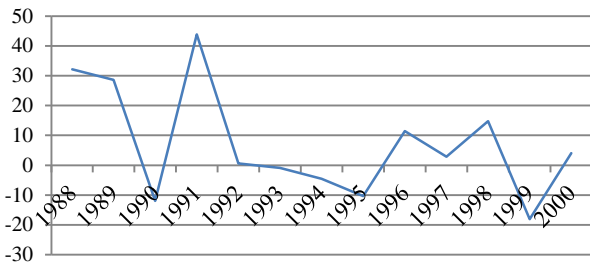
İlde madencilik sektöründe faaliyet gösteren işletme sayısı maden rezervlerine nispeten oldukça az olduğu söylenebilir. 2001 yılında sektörde faaliyet gösteren işletme sayısı 21 iken, Haziran 2016 itibarıyla 27 adet işletmenin bulunduğu tespit edilmiştir (Tokat Bilim, Sanayi ve Teknoloji Müdürlüğü, 2016).

3.3. Sanayi Sektörünün İl Ekonomisine Katkısı

Tarım dayalı ekonomik faaliyetlerin yaygın olduğu ilde, 1980'li yılların ikinci yarısına kadar GSYH içindeki en büyük pay doğal olarak tarıma aitti. Sanayi sektörü ancak 1987 yılı sonrasında GSYH'den aldığı pay bakımından tarım sektörünün önüne geçebilmiştir.

Tokat ili sanayi sektörünün 1988-2000 dönemi yıllık büyüme hızı Şekil 2'de gösterilmiştir. Buna göre, sektördeki en yüksek büyüme hızı, tekstil sektöründe önemli yatırımların yapıldığı 1991-1992 yıllarında, en düşük büyüme ise ülke genelinde yaşanan krizlerin etkisiyle 1994 ve 1999 yıllarında gerçekleşmiştir. 2000 yılında %4'lük bir büyüme ile iyileşme sürecine giren sanayi sektörü Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleri sonucu tekrar daralma sürecine girmiştir.

Şekil 2. Sanayi Sektörünün Yıllık Büyüme Hızı (1988-2000)

Tokat ili sanayi sektörü hasılasının bölge ve ülke sanayi hasılası içerisindeki yeri Tablo 7'den izlenebilmektedir. 2001 yılı itibariyle sanayi sektörünün il GSYH'si içerisindeki payı %39,6 olarak gerçekleşmiştir. Sanayi hasılası alt sektörler itibariyle incelendiğinde ise, en yüksek

Tablo 7. Tokat Sanayi Hasılasının Yıllar İtibariyle Gelişimi, Bölge ve Ülke İçindeki Yeri* (1987-2001)

Sektörler	1987	1998	1999	2000	2001
Madencilik ve Taş Ocaklığı	5	328	2.808	1.085	1.491
İmalat Sanayi	110	130.225	175.149	286.919	529.539
Elektrik, Gaz, Su	6	4.674	9.105	21.066	18.008
Tokat Sanayi Hasılası (1)	122	135.227	187.062	309.070	549.037
Tokat GSYH İçindeki Payı (%)	25,2	32,2	31,7	33,7	39,6
Karadeniz Böl. Sanayi Hasılası (2)	1.561	936.645	1.382.238	2.330.064	3.504.610
Türkiye Sanayi Hasılası (3)	19.276	11.970.299	17.973.866	29.027.782	45.881.462
(1)/(2) (%)	7,82	14,44	13,53	13,26	15,67
(1)/(3) (%)	0,63	1,13	1,04	1,06	1,20

Kaynak: Ertuğrul (2004: 62).

*Cari fiyatlarla 1000 TL.

Tablo 8. Sanayi Sektörü ve GSYH İçindeki Payı (2004-2014)

Yıllar	Tokat		TR83		Türkiye	
	Sanayi*	Pay(%)	Sanayi*	Pay(%)	Sanayi*	Pay(%)
2004	292 700	11,8	1.948.803	14,8	145 005 909	28,8
2005	347 254	12,4	2.387.284	15,8	170 459 652	29,0
2006	424 363	13,3	2.995.736	17,3	206 057 740	29,9
2007	484 970	13,8	3.455.498	18,2	232 941 255	29,9
2008	569 687	13,7	4.052.676	18,0	260 996 668	29,5
2009	518 875	12,0	3.816.953	16,8	240 365 442	27,0
2010	611 845	12,6	4.600.427	17,7	285 383 871	28,0
2011	755 775	13,9	5.718.968	19,1	375 613 697	30,6
2012	909 805	14,6	6.742.976	19,9	420 266 164	30,3
2013	1 075 131	15,8	8.021.750	21,2	501 220 607	31,6
2014	1 260 178	16,9	9.280.293	21,9	576 440 635	31,9

Kaynak: TÜİK (2016).

* Cari fiyatlarla 1000 TL.

4. Hizmetler Sektörü

Ülke genelinde olduğu gibi Tokat'ta da hizmetler sektörü, il hasılasına en fazla katkı yapan sektördür. 1987-2000 döneminde sektörün il hasılası içindeki payı ortalama %40 olarak gerçekleşmiştir. Çalışmanın bu kısmında hizmetler sektörünün alt sektörleri olan ticaret, bankacılık ve turizm sektörü ele alınacaktır.

4.1. Ticaret Sektörü

Tokat, Selçuklu ve Osmanlı Devleti döneminde, önemli ticaret yolları üzerinde yer alan ve önde gelen ticaret şehirlerinden biri iken Cumhuriyet döneminde bu özelliğini koruyamamış ve içine kapalı bir şehir konumuna gelmiştir. Günümüzde ilin ticari potansiyelini genellikle tarım ve

tarıma dayalı sanayi ürünleri oluşturmaktadır. Bölgenin yerleşim yerlerinin 200 metreden 2000 metreye kadar değişik yükseltilerde bulunması hemen her türlü tarımsal ürünlerin yetişmesine ve ayrıca Mayıs ayından Kasım ayına kadar tarım ürünlerinin pazarlanmasına imkân vermektedir. Böylece il genelindeki tarım ürünlerine yönelik ticari para dolaşımı yılın 8 ayında devam etmektedir.

İlin sanayi sektörü GSYH'sine ilişkin verileri 2001 yılından sonra 2009 baz yılı esas alınarak hesaplanan istatistiklerinde görebilmekteyiz. Buna göre 2004-2014 döneminde il ekonomisi içinde sanayinin payı yıldan yıla bir artış sergilemesine rağmen, bu süreçte istenilen düzeye gelememiştir. İlin 2014 yılında sanayi sektörünün GSYH içindeki payı (%16,9) bölge (%21,9) ve ülke ortalaması (%31,9) ile kıyasladığımızda geride kaldığı aşikârdır (Tablo 8).

Sanayi sektörü arzu edilen düzeyde gelişemediğinden istihdama katkısı da sınırlı olmuştur. Bu durum işsizliğin artmasına ve özellikle 2000'li yıllarda ilin sürekli göç vermesine yol açmıştır. Öyle ki, TÜİK'e (2014:40-41) göre 2012-2013 yılında Türkiye'de göç veren iller sıralamasında birinci sırada yer almıştır.

Ticari hayatta faaliyet gösteren ve amacı sadece kar etmek olmayan kuruluşlar ildeki ticari hayata yön vermektedir. Ticari işlerin yürütülmesinde esnaf ve sanatkârlara yardımcı olan bu kuruluşlar ve ildeki büyük ticaret şirketleri Tablo 9'da gösterilmiştir. Haziran 2016 yılı verilerine göre Tokat Merkez, Turhal, Zile, Erbaa ve Niksar'da kurulu 5 adet ticaret ve sanayi odası, Tokat Merkez ve Zile ilçesinde bulunan 2 adet ticaret borsası, 35 adet esnaf ve sanatkâr odası, 456 adet anonim şirket, 1.673 adet limited şirket, 67 adet çeşitli banka şubeleri ve diğer çeşitli meslek kuruluşları ilin ticari hayatını düzenlemektedir. İlde faaliyet gösteren çok sayıdaki işletmelerin ve ticari hayata yön veren çok sayıda kuruluşun olması ilin ticari potansiyelinin bir göstergesidir.

Tablo 9. Tokat Ticari Hayatında Faaliyet Gösteren İşletmelerin Hukuki Durumları ve Meslek Kuruluşları (2016)

Kuruluşun Adı	Sayısı	Üye/ Ortak Sayısı
Anonim Şirket	456	-
Limited Şirket	1.673	-
Esnaf ve Sanatkârlar Odası	35	14.081
Ticaret ve Sanayi Odası	5	4283
Ticaret Borsası	2	476
Ziraat Odası	-	93456
Tüketim Koop.	2	315
Motorlu Taşıyıcılar Koop.	45	1622
Esnaf ve Kefalet Koop.	13	9885
İşletme Koop.	3	60
Küçük Sanat Koop.	1	15
Temin Tevzii Koop.	2	73
Tarım Satış Koop.	3	5302
Yaş Sebze-Meyve Ür. Paz. Koop.	1	36
Tarım Kredi Koop.	24	28615
Banka Şubesi	67	-

Kaynak: Tokat Valiliği (2016: 28)

Tokat'ın dış ticareti, 1994'te Tokat Gümrük Müdürlüğü'nün kurulması, Karadeniz Fındık İhracatçıları Birliği şubesinin açılması, Ziraat Bankası bünyesinde kambiyo işlemlerinin yapılması ve 1995'te Tokat Havaalanının ulaşımına açılmasıyla canlanmaya başlamıştır (Tokat Valiliği, 1998: 12). Nitekim 1990-2000 yılları arasında İhracatı Geliştirme Merkezi tarafından yapılan çalışmaya göre ihracatı en fazla artan 20 il içerisinde Tokat ili de bulunmaktadır (Tokat Valiliği, 2003: 125).

İlde yapılan ihracat genellikle, tütün ve tütün yerine geçen maddeler, ağaç ve ahşap eşya (özellikle kavak panel levha), sebze-meyve, toz şeker, içme suyu ve tekstil ürünlerinden; ithalat ise sanayi makineleri ve alüminyum ambalaj malzemelerinden oluşmaktadır. Ancak ildeki ihracata dayalı üretim yapan tekstil ve konfeksiyon işletmeleri, çimento fabrikası, gıda ve meyve suyu işletmeleri vb. kuruluşların şirket ve pazarlama merkezleri ilde olmadığından ilden yapılan ihracat düşük seviyede görülmektedir. Tablo 10'da Tokat'ın 1996-2016 dönemine ait dış ticaretinin durumu görülmektedir. Bu dönemde ihracat değerleri incelendiğinde ülkenin ekonomik gidişatına paralel olarak dalgalı bir seyir

izlediği görülmektedir. 2001 yılından sonra canlanmaya başlayan ihracat 2006-2011 döneminde hızlanmış ancak 2012 yılıyla birlikte tekrar düşüşe geçmiştir.

2017 yılı itibariyle Tokat'ın TR83 ihracatı içindeki payı yalnızca %2,3'tür. İhracat değerlerindeki dalgalanmanın yanı sıra ihracatçı firma sayılarında da önemli dalgalanmalar meydana gelmiştir. Örneğin 1996 yılında 23 olan ihracatçı firma sayısı 2008'de 34'e yükselirken 2011'de 24'e düşmüş, 2015 yılında 36'ya yükselmiştir.

Tablo 10. Dış Ticaret (1996-2017)

Yıllar	İhracat (Bin \$)	İhracatçı Firma Sayısı	İthalat (Bin \$)	İthalatçı Firma Sayısı
1996	3.894	23	5.361	24
2000	1.780	12	8.262	39
2005	8.209	32	15.439	36
2010	23.783	30	18.304	35
2011	39.832	24	20.724	40
2012	37.346	32	20.454	35
2013	30.777	40	21.957	48
2014	27.752	30	20.883	37
2015	22.831	36	25.793	53
2016	17.443	29	19.310	40
2017	17.783	-	24.076	-

Kaynak: TÜİK (2018)

İhracatta olduğu gibi ithalat hacminde ve ithalat yapan firma sayılarında da sürekli iniş çıkışlar yaşandığı yine Tablo 10'dan izlenebilmektedir. 2017 yılı itibariyle toplam ithalat 24.076.000 Dolar olarak gerçekleşmiş olup, bu rakam TR83 bölgesi ithalatının %2,2'sini oluşturmaktadır.

4.2. Bankacılık ve Finans Sektörü

Tokat'ta bankacılık faaliyetleri mevduat bankacılığı şeklinde olup, 2017 itibariyle 63 banka şubesi faaliyetini sürdürmektedir. Bu bankaların 26'sı kamu bankası, 24'ü özel sermayeli ve 13 tanesi de yabancı bankadır.

İlin mevduat durumu ulaşılan veri dönemi itibariyle incelendiğinde, mevduatlarda sürekli bir artış olduğu gözlenmektedir. TL cinsinden bireysel tasarruf mevduatı toplam mevduatlar içindeki en yüksek payı oluşturmaktadır. İlin bölge ve ülke mevduatları içindeki payı konusunda bir değerlendirme yapıldığında, örneğin 2015 yılı itibariyle ildeki toplam mevduat bölge mevduatının %13,8'sini, ülke mevduatının ise %15'ini oluşturmaktadır.

İlde verilen kredi miktarı ve bunların sektörlere göre durumu Tablo 12'den izlenebilmektedir. Toplam kredinin önemli bir kısmını ihtisas dışı krediler oluşturmaktadır. Örneğin 2016 yılı verilerine göre ihtisas kredilerinin toplam krediler içindeki payı %18,3 iken, ihtisas dışı kredilerin oranı %81,6'dır. İhtisas kredilerinin %68,4'ünü tarım sektörüne verilen krediler oluşturmaktadır. Kredi türlerinin dağılımı ülke geneli ile karşılaştırıldığında, ihtisas kredilerinde ülke ortalamasının üzerinde ancak kredilerin önemli bir kısmını oluşturan ihtisas dışı kredilerde ise ülke ortalamasının altında olduğu görülmektedir.

Tablo 11. Toplam Banka Mevduatı*

Yıllar	Tasarruf Mevd.	Resmi Kurş. Mevd.	Ticari Kurş. Mevd.	Döviz Tevdiat Hes.	Diğer Kurş. Mevd.	Kıymetli Madenler Depo hs.	Toplam
1988	53	3	13	35	2	0	108
1990	118	8	33	72	6	0	238
1995	1.948	59	573	2.815	256	0	5.651
2000	45.088	3.526	6.846	46.395	6.813	0	108.668
2005	233.983	21.520	45.279	122.904	15.794	0	439.480
2010	662	71	114	194	21	7	1.071
2011	673	49	144	223	27	51	1.167
2012	721	45	169	230	24	72	1.260
2013	778	60	209	297	35	91	1.470
2014	867	97	166	374	40	75	1.618
2015	1.048	103	257	464	44	46	1.963
2016	1.269	124	291	517	57	73	2.331

Kaynak: Türkiye Bankalar Birliği (2018).

*Veriler 2009 yılına kadar milyar TL, 2010 yılından itibaren milyon TL cinsindedir.

Tablo 12. Kredi Durumu*

Yıllar	İhtisas Kredileri				İhtisas Dışı Krediler	Toplam
	Tarım	Gayrimenkul	Mesleki	Diğer		
1990	92	37	33	0	64	226
1995	2.009	256	600	13	750	3.628
2000	37.133	1.122	5.523	3.934	42.481	90.193
2005	20.163	202	15.224	23.192	325.149	383.930
2010	205	0	63	44	1.317	1.629
2011	286	0	50	69	1.816	2.222
2012	285	0	58	58	2.207	2.608
2013	312	0	87	42	2.638	3.079
2014	351	0	105	44	2.921	3.420
2015	415	18	1	172	3.138	3.745
2016	534	23	1	193	3.335	4.087

Kaynak: Türkiye Bankalar Birliği (2018).

*Veriler 2009 yılına kadar milyar TL, 2010 yılından itibaren milyon TL cinsindedir.

Bankaların topladıkları mevduatların ne kadarını kredi olarak verdiklerini gösteren kredi-mevduat oranı bankacılıkta önemli risk göstergelerinden bir tanesidir. Bu oranın yüksek olması bankanın topladığı mevduatlardan daha fazla kredi vermesi anlamına gelir ki, bu bankacılık sektörünün dışarıdan borçlanmasının arttığını gösterir. Türkiye Bankalar Birliği verilerine göre, Tokat ilindeki kredi-mevduat oranı genellikle Türkiye ortalamasının üzerinde olmuştur. 2016 yılında Tokat'ta kredi-mevduat oranı %175 olmuş ve Türkiye ortalamasının (%116) oldukça üzerinde gerçekleşmiştir. Söz konusu bu durum, Tokat ilinde gerek ticari işletmelerin gerekse bireylerin nakit ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla bankacılık kesiminden kredi imkânını olabildiğince kullandıklarını, tasarruf edebildiklerinden daha çok borçlandıklarını gösterir.

4.3. Turizm Sektörü

Birçok medeniyete ev sahipliği yapmış olan il üzerinde Hitit, Eti, Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı dönemi eserlerini görmek mümkündür. Höyükler, tarihi Tokat evleri, camiler, türbeler, hanlar, hamamlar, köprüler ve konaklar şehrin tarihi eser dokusunu meydana getirmektedir. Ayrıca bu tarihi ve kültürel değerleri sadece il merkezinde değil ilçelerde de görmek mümkündür.

Bilindiği gibi doğa turizmi şehirleşmenin artmaya başlamasıyla daha önemli hale gelmiştir. Doğal güzellikler açısından oldukça zengin olan Tokat'ın doğa turizmi

potansiyelinin hangi alanlarda olduğunun belirlenip ortaya çıkarılması, ilde turizm sektörünün gelişmesi bakımından önem taşımaktadır. "Tokat İli Doğa Turizmi Master Planı 2013-2023"te Tokat'ta ön plana çıkan doğa turizm potansiyeline yer verilmiştir. Buna göre Tokat'ın yayla turizmi, mağara turizmi, dağcılık, doğa yürüyüşü, yön bulma (oryantiring), atlı doğa yürüyüşü, bisiklet turizmi, botanik turizmi, kuş gözlemciliği (ornitoloji), yaban hayatı gözlemciliği, foto safari, av turizmi, akarsu turizmi, sportif olta balıkçılığı, hava sporları turizmi, kış turizmi, tarım ve çiftçilik turizmi, izcilik, kamp karavan turizmi, golf turizmi, gem safari (süs taşları toplama gezisi), festival turizmi olmak üzere 22 alanda turizm potansiyeline sahip olduğu belirlenmiştir (Tablo 13). İlin bu turizm potansiyelini oluşturan kaynaklar ise şu şekildedir (Orman ve Su İşleri Bakanlığı, 2012):

- Suya dayalı kaynaklar (şifalı su kaynakları, yer altı su kaynakları, göller, çağlayan ve şelaleler)
- Yeryüzünün oluşumu ile meydana gelen şekiller (doğal harikalar, mağaralar vb.)
- İnsanlar için merak konusu olan şeyler ve uygarlıklar (Arkeolojik sit alanları, harabeler, tarihi yapılar, yerel mimari ve orijinal özellikler, müze)
- İnsanların düzenlediği, yaptığı her türlü eski ve modern değerler (Festivaller, fuarlar, folklor ve müzik, mutfak zenginliği)

Tablo 13. Turizm Potansiyeli

Yayla Turizmi	Topçam, Selemen, Batmantaş, Dumanlı, Buğalı, Çamiçi, Akbelen, Bozcalı, Kızılcaören, Çevreli yaylaları
Tarım ve Çiftlik (Agro) Turizmi	Niksar İlçesi Şıhlar Köyü ve Serenli Beldesi
Hava Sporları Turizmi	Turhal ilçesi Şenyurt Köyü Mercimek tepesinde yamaç paraşütü yapılmaktadır.
Av Turizmi	Beşörev Devlet Avlağı, Niksar Devlet Avlağı, Planlanan Devlet Avlakları (Topçam, Başçiflik)
Mağara Turizmi	Balıca, Devini, İnkaya, Çermik, Tilkidibi, Deliklikaya, Kokurdan.
Sportif Olta Balıkçılığı	Göllü Köy, Gödölüş, Kurt, Almus Baraj Gölü, Düden Gölü, Kemer Gölü
Trekking	Niksar İlçesinde 6 parkurda yapılmakta
Rafting	Reşadiye ve Niksar ilçesinde
Kaplıca-Şifalı Sular	Sulusaray, Reşadiye, Beşören maden suyu.
İnanç Turizmi	Almus ilçesi Hubayar Köyü, Merkez Keçeçi Köyü, Niksar Melik Gazi Türbesi, Turhal İlçesi Yenisu Beldesi, Almus İlçesi Akarçay Kasabası Mıhrap Yatırı, Almus İlçesi Armutalan Köyü Hamzattal yatırı, Almus Serince Köyü İmam Gazi Yatırı, Almus Görümlü Beldesi Kulhimmet Türbesi.
Kamp Karavan Turizmi	Niksar Çamiçi
Şenlikler-Festivaller	Geleneksel Hıdırellez Şenlikleri, Kiraz Festivali, Çilek Şenliği, Niksar Çamiçi Yayla Şenlikleri, Cihet Kasabası Yayla Şenlikleri, Su festivali, Büşürüm El Sanatları ve Yayla Şenlikleri, Kuyucak Köyü Gurbetten Sılaya Hasret Şenlikleri, Kuyucak Kültür ve El Sanatları Şenlikleri, Baydarlı Kültür ve Dayanışma Şenliği, Hasanşeyhi Anama ve Kültür Şenlikleri, Vişne Festivali, Topçam şenlikleri, Hüseyin Akbaş Karakucak Güreş ve Şenlikleri, Gökçeli Üzüm ve Yaprak Festivali ve çeşitli şenlikler...

Kaynak: Orman ve Su İşleri Bakanlığı (2012).

Tokat ili, sahip olduğu bu doğal güzellikler, tarihi ve kültürel miras açısından öncelikle yurtiçi ve yurtdışından talep çekebilecek potansiyele sahiptir. Ancak ilin turist hareketliliği ve konaklama imkânları açısından düşük performans sergilemektedir. 2005 yılında ile gelen yabancı turist sayısı ancak 650 kişi iken, 2014 yılında 5.457 kişi olmuştur. Bu 10 yıllık dönemde ile gelen toplam turist sayısında ancak 3 katlık bir artış gerçekleşmiştir.

Tokat ili zengin tarihi, doğal, kültürel varlıklarına rağmen, bu potansiyel turistik arz haline getirilememiştir. İlin tur güzergâhı üzerinde bulunmaması, önemli turistik merkezlere uzak olması, turizm bilincinin yerleşmemesi, sektöre yönelik alt ve üst yapı yatırımlarının yeterince yapılmaması, tanıtım yetersizliği, tarihi mirasın istenilen seviyede korunamaması, sermaye birikimlerinin turizm yatırımlarına yönelecek düzeye gelmemesi gibi birtakım nedenlerle mevcut turizm

Tablo 14. Hizmetler Sektörü ve GSYH İçindeki Payı (2004-2014)

Yıllar	TOKAT		TR83		TÜRKİYE	
	Hizmetler*	Pay(%)	Hizmetler*	Pay(%)	Hizmetler*	Pay(%)
2004	1.429.645	57,49	7.781.641	18,37	304.887.404	60,46
2005	1.621.130	57,86	8.944.024	18,13	355.501.121	60,43
2006	1.909.182	59,73	10.508.249	18,17	419.780.984	60,82
2007	2.139.691	60,78	11.788.263	18,15	481.118.335	61,66
2008	2.470.215	59,22	13.576.551	18,19	550.190.966	62,12
2009	2.570.337	59,59	13.904.300	18,49	569.482.714	63,91
2010	2.774.726	57,11	14.984.033	18,52	629.823.047	61,75
2011	3.181.669	58,49	17.367.134	18,32	736.243.999	60,02
2012	3.612.930	57,9	19.833.322	18,22	843.453.712	60,88
2013	4.058.435	59,46	22.706.048	17,87	962.395.396	60,71
2014	4.592.084	61,58	25.850.721	17,76	1.097.024.575	60,67

Kaynak: TÜİK (2016).

*Cari fiyatlarla 1000 TL.

5. Kamu Yatırım Harcamaları ve Teşvikler

Cumhuriyet'in ilk yıllarından beri imalat sanayine yapılan yatırımlarda kamu kesimi ön planda yer almıştır. Sanayileşme hamlesi ilimizde ilk olarak kamu eliyle başlatılmış, 1934 yılında 3.000.000 TL'lik bir yatırımla

potansiyelinden yeterince yararlanılmadığı görülmektedir (Dinçer ve Dinçer, 1998: 114).

4.4. Hizmetler Sektörünün İl Ekonomisine Katkısı

Tokat'ta 2000 yılı öncesinde hizmetler sektöründeki gelişme bölge ve ülke ortalamasının altında kalmıştır (Tokat Valiliği, 2003). 2000 yılı öncesinde hizmetler sektörüne ilişkin düzenli veri setine rastlanılmayan ilin 2004-2014 dönemine ait durumu Tablo 14'te verilmiştir. Bu dönemde hizmetler sektörünün payı ortalama %58 olarak gerçekleşmiş, bu rakam ile Türkiye ortalamasının (%61,2) altında kalırken, TR83 bölgesinin (ortalama %18) üzerine çıkmayı başarmıştır.

(Taygun, 1993: 209) Turhal Şeker Fabrikası kurulmuştur. Türkiye 1963 yılından itibaren planlı döneme girmiş ve bundan sonra yapılan yatırımlar bu planlarda ve yıllık programlarda öngörüldüğü şekilde yapılmıştır. Bu dönemde (1963-1980) Tokat için ayrılan yatırımların önemli bir bölümü enerji sektörü ve D.S.İ tarafından tarımsal sulama

ağının kurulması için yapılmıştır (Tokat Valiliği, 1973: 359-360). İlin 1973'te kalkınmada öncelikli iller kapsamına alınmasıyla, özel kesim yatırımlarında belli bir artış olmuştur da, kamu kesiminin ağırlığı devam etmiştir. Tokat, 11.12.1984 tarihinde ikinci derecede Kalkınmada Öncelikli İller kapsamına alınmış ve bu suretle tanınan teşvik tedbirleri doğrultusunda özel sektör yatırımları hızlı bir artış göstermiştir. Bu dönemde devletin Tokat'a yaptığı en büyük yatırım Tokat Tekel Sigara Fabrikası ve Yaprak Tütün İşleme Tesisleri'dir. Tokat ili kamu yatırım harcamalarının seyrine düzenli olarak 1991 yılından itibaren ulaşılmaktadır. Bu dönemde yatırım harcamaları özellikle 1997'den sonra artmıştır. İle yapılan harcamaların Türkiye ve TR83 içindeki payları incelendiğinde en fazla payın 2017 yılında ayrıldığı görülmektedir (Tablo15).

Tablo 15. Tokat İli Kamu Yatırım Harcamaları (1991-2017)*

Yıllar	Tokat Toplam	Türkiye (%)	Karadeniz ve TR83** (%)
1991	32	0,08	2,69
1995	349	0,11	2,75
2000	6311	0,11	2,51
2005	50337	0,31	13,95
2010	69578	0,21	11,38
2015	161197	0,26	20,2
2016	197015	0,26	18,65
2017	326192	0,35	24,5

Kaynak: Ertuğrul (2004: 112); Kalkınma Bakanlığı (2018).

*Cari fiyatlarla bin TL,

**Türkiye'de İstatistiki Bölge Birimi Sınıflaması 2002 yılından itibaren uygulandığından, 2005 sonrası veriler TR83 bölgesine aittir.

Kamu yatırım harcamalarının sektörel dağılımı incelendiğinde ise, 2017 yılı itibarıyla 326.192.000 TL'dir. Bu harcamanın yaklaşık %21'i tarım, %14'ü ulaştırma-haberleşme, %18'i eğitim, %21'i sağlık ve %19'u diğer kamu hizmetlerine ayrılmıştır. Bu harcamaların TR83 içindeki payları incelendiğinde ilin sağlık ulaştırma-haberleşme, enerji ve tarım sektörlerine yapılan harcamaların oldukça yüksek olduğu görülmektedir (Tablo 16).

Tablo 16. Kamu Yatırım Harcamaları Sektörel Dağılımı (2017)

Sektörler	Tokat*	TR83 (%)	Türkiye (%)
Tarım	68.081	23,12	0,66
Enerji	16.250	38,65	0,33
Ulaştırma-Haberleşme	46.842	53,03	0,15
Turizm	500	15,21	0,1
Konut	380	7,34	0,06
Eğitim	61.909	17,84	0,42
Sağlık	69.225	50,08	0,92
Diğer Kamu Hiz.	63.005	15,26	0,29
Toplam	326.192	24,5	0,35

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı (2018).

*Bin TL.

Yeni Teşvik Yasası olarak bilinen 19.06.2012 tarihli ve 28328 Sayılı Resmi Gazetede yayınlanan 2012/3305 karar sayılı "Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar" ile Genel Teşvik Uygulamaları, Bölgesel Teşvik uygulamaları, Büyük Ölçekli Yatırımların Teşviki ve Stratejik Yatırımların Teşviki olmak üzere 4 değişik kategori oluşturulmuştur. Ayrıca bu yasada teşvik uygulamaları açısından Türkiye 6

bölgeye ayrılmıştır. Tokat sınıflamada 5. Bölgede yer almıştır. İl'e yönelik olarak uygulanan destekler ise şu şekildedir (Tokat Bilim, Sanayi ve Teknoloji Müdürlüğü, 2016):

- Genel Teşvik Siteminde: KDV istisnası ve gümrük vergisi muafiyeti.
- Bölgesel Teşvik Uygulamalarında (Asgari 500.000 TL sabit yatırım yapılması koşuluyla): KDV istisnası, gümrük vergisi muafiyeti, vergi indirimi, sigorta primi işveren desteği hissesi, yatırım yeri tahsisi, faiz indirimi.
- Büyük Ölçekli Yatırımlarda: KDV istisnası, gümrük vergisi muafiyeti, vergi indirimi, sigorta primi işveren desteği hissesi, yatırım yeri tahsisi.
- Stratejik Yatırımların Teşviki: KDV istisnası, gümrük vergisi muafiyeti, vergi indirimi, sigorta primi işveren desteği hissesi, yatırım yeri tahsisi, faiz indirimi, KDV iadesi.

Genel teşvik sistemi kapsamında Tokat iline yönelik olarak verilen teşvik belgeleri ve bunların yatırım miktarları Tablo 17'de gösterilmiştir. Verilen teşvik miktarlarının düzenli bir seyir izlemediği görülmektedir. Bu dönemde özellikle 1988, 1990, 2005 ve 2010 yıllarında toplam belge adedi, yatırım ve istihdam açısından önemli il ekonomisine önemli katkılar sağlanmıştır. 2015 yılında yatırımlara uygulanan teşvik tedbirleri kapsamında ilde 25 işletmeye yatırım teşvik belgesi verilmiştir. Bu belgeler kapsamında 287 milyon TL yatırım yapılmış ve 854 kişiye istihdam sağlanmıştır.

Tablo 17. Tokat İline Verilen Teşvik Belgeleri ve Yatırım Tutarları (1988-2015)

Yıllar	Belge (adet)	Teşvik Tutarı (TL)	İstihdam (kişi)
1988	36	55.000	1.208
1990	91	450.000	2.186
1995	10	4.234.000	996
2000	15	10.217.000	340
2003	14	27.555.412	950
2004	25	39.092.870	996
2005	34	70.255.363	1.088
2010	48	520.798.383	961
2015	25	287.000.000	854

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı (2006a, 2006b); Tokat Valiliği (2003); Bilim, Sanayi ve Teknoloji Müdürlüğü (2016).

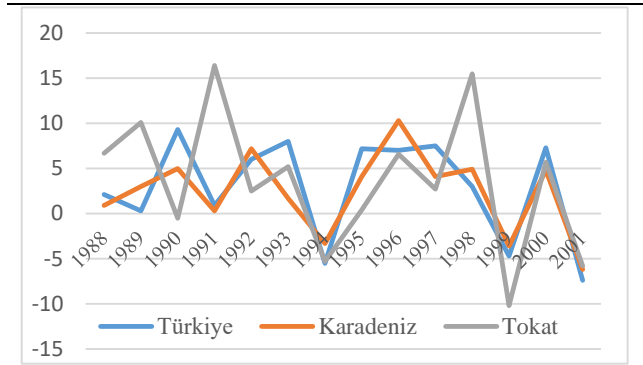
6. Tokat İli Ekonomik Gelişmişlik Düzeyi

Ekonomik gelişmişlik düzeyi hem nicel (toplam GSYH ve kişi başına GSYH cinsinden) hem de nitel göstergeleri de içine alan sosyoekonomik gelişmişlik düzeyi ile ortaya konabilir. Burada önce ilin toplam ve kişi başına cinsinden GSYH'si hem de sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi çeşitli araştırmalar ışığında incelenecektir. Tokat'ın GSYH verilerine düzenli olarak 1987 yılından itibaren ulaşılmaktadır. Ancak 1987'den günümüze kadar olan dönem iki döneme ayrılarak incelenmiştir. 1987-2001 dönemi verileri 1987 sabit fiyatlarına göre hesaplanmış; ayrıca o yıllarda İstatistiki Bölge Birimi Sınıflaması olmadığından, Karadeniz Bölgesinin toplamı yorumlamalarda kullanılmıştır.

1987 yılında 483.114 TL olan il hasılası 2001 yılında 762.138 TL'ye ulaşmıştır. Bu dönemde GSYH'deki yıllık

ortalama büyüme hızı, Tokat'ta %4, Karadeniz bölgesinde %2,9 ve Türkiye genelinde %3,6 olarak gerçekleşmiştir. Dolayısıyla bu dönemdeki ortalama büyüme hızı hem bölge hem de ülke ortalamasının üzerinde gerçekleşmiştir. Yine aynı dönemde en yüksek büyüme %16,4 ile 1991 yılında yaşanırken, en düşük büyüme -%10,2 ile 1999 yılında yaşanmıştır (Şekil 3).

Şekil 3. Tokat İli GSYH'sinin Gelişim Hızı (1987-2001)

Kaynak: (DİE, 1999: 322-323; DPT, 2005b)

Tablo 18. GSYH'nin Yıllar İtibariyle Gelişimi* (2004-2014)

Yıllar	Tarım	Pay (%)	Sanayi	Pay (%)	Hizmetler	Pay (%)	TOPLAM
2004	764.576	30,7	292.700	11,8	1.429.645	57,5	2.486.921
2005	833.516	29,7	347.254	12,4	1.621.130	57,9	2.801.900
2006	862.640	27,0	424.363	13,3	1.909.182	59,7	3.196.185
2007	895.961	25,4	484.970	13,8	2.139.691	60,8	3.520.623
2008	1.131.443	27,1	569.687	13,7	2.470.215	59,2	4.171.345
2009	1.224.255	28,4	518.875	12	2.570.337	59,6	4.313.467
2010	1.471.657	30,3	611.845	12,6	2.774.726	57,1	4.858.228
2011	1.502.166	27,6	755.775	13,9	3.181.669	58,5	5.439.610
2012	1.716.770	27,5	909.805	14,6	3.612.930	57,9	6.239.505
2013	1.692.171	24,8	1.075.131	15,8	4.058.435	59,5	6.825.737
2014	1.605.045	21,5	1.260.178	16,9	4.592.084	61,6	7.457.307

Kaynak: (TÜİK, 2016).

*2009 bazlı cari fiyatlarla 1000 TL.

Tablo 19. Tokat, TR83 ve Türkiye 2014 Yılı GSYH'si ve Sektörlerin Payı*

	Tarım	(%)	Sanayi	(%)	Hizmetler	(%)	TOPLAM
Tokat	1.605.045	19,0	1.260.178	16,9	4.592.084	61,6	7.457.307
TR83	7.237.838,0	17,1	9.280.293	21,9	25.850.721	61,0	42.368.852
Türkiye	134.724.745	7,5	576.440.635	31,9	1.097.024.575	60,7	1.808.189.955

Kaynak: (TÜİK, 2016).

*2009 bazlı cari fiyatlarla 1000 TL.

Kişi başına GSYH verileri de daha önceki yaklaşımla iki döneme (1987-2001 ve 2004-2014) ayrılarak incelenecektir. GSYH'nin nüfusa bölünmesiyle elde edilen ve önemli bir sosyo-ekonomik gelişmişlik göstergesi olan kişi başına GSYH açısından Karadeniz bölgesi ve ülke ortalamasının altında kalmıştır. 1987 yılı sabit fiyatlarına göre, 1987'de 799 Dolar olan kişi başına GSYH, 2001 yılında 1.370 Dolar olmuştur. 2001 yılında ülkede kişi başına GSYH 2.146 Dolar iken, Karadeniz bölgesinde 2.225 Dolar'dır (Tablo 20). Bu dönemde kişi başına düşen gelirin düşük olmasının nedeni, tarım sektörünün ekonomideki payının yüksek olmasıdır.

2004-2014 döneminde il GSYH'si yaklaşık üç katlık bir artış göstermiştir. 2004 yılında 2.486.921.000 TL olan GSYH, 2014 yılında 7.4527.307.000 TL'ye yükselmiştir. Bu dönemde tarım sektörünün GSYH'deki payı sürekli azalırken, hizmetler sektörünün payı artmış, sanayi sektörünün payı ise dalgalı bir seyir izlemiştir (Tablo 18).

TÜİK tarafından il bazında en son açıklanan GSYH verileri 2014 yılına ait olduğundan, ilin bölge ve ülke ile kıyaslaması bu yıl için yapılacaktır. Buna göre il GSYH'si TR83 bölgesinin %17,6'sını oluştururken, ülkenin %4'ünü oluşturmaktadır. 2014 yılı GSYH büyüklüğü olarak bölge içinde Samsun ve Çorum'dan sonra 3. sırada gelmektedir. Tarım sektörünün GSYH içindeki payı (%21,5), TR83 bölgesi (%17,1) ve ülke ortalamasının (%7,5) üzerindedir. Tarım sektörünün aksine sanayi sektörünün GSYH'ye katkısı (%16,9), bölge (21,9) ve ülke ortalamasının (%31,9) altında kalmıştır. Bu verilerden hareketle ilin günümüzde hizmetler ve tarım sektörü ağırlıklı bir yapı sergilediği söylenebilir. Sanayi sektörünün GSYH içindeki payının (%16,9) ülke ortalamasının (%31,9) ancak yaklaşık yarısı kadar olması ilin sanayileşemediğinin de açık bir göstergesidir.

2009 baz yılı esas alınarak hesaplanan 2004-2014 dönemi verileri incelendiğinde, Tokat ilinin 1987-2001 döneminde olduğu gibi bölge ve ülke ortalamasının altında kaldığı görülmektedir. Örneğin 2014 yılı itibariyle Tokat'ta kişi başına düşen GSYH 6.444 Dolar iken, TR83'te 8.066 Dolar ve Türkiye'de 12.112 Dolar'dır.

Tablo 20. Kişi Başına Düşen GSYH (1987-2001)*

Yıllar	Türkiye		Karadeniz		Tokat	
	Bin TL	\$	Bin TL	\$	Bin TL	\$
1987	1.422	1.629	929	1.065	697	799
1988	2.406	1.685	1.616	1.131	1.298	909
1989	4.141	1.933	2.844	1.328	2.562	1.196
1990	6.994	2.655	4.704	1.786	3.938	1.495
1991	10.996	2.603	7.478	1.770	8.000	1.894
1992	18.772	2.682	13.180	1.888	12.853	1.842
1993	33.314	2.981	23.854	2.134	22.412	2.005
1994	63.861	2.173	45.308	1.542	42.333	1.441
1995	125.924	2.727	88.448	1.915	75.513	1.635
1996	235.611	2.888	172.155	2.110	139.127	1.705
1997	461.522	3.021	354.479	2.320	303.342	1.985
1998	822.977	3.176	658.197	2.540	604.566	2.333
1999	1.203.124	2.847	978.774	2.316	857.931	2.030
2000	1.846.748	2.941	1.396.994	2.225	1.112.106	1.771
2001	2.600.082	2.146	2.026.342	1.673	1.659.931	1.370

Kaynak: DİE (1999:323); DPT (2005b).

*1987 sabit fiyatlarıyla.

Tablo 21. Kişi Başına Düşen GSYH (2004-2014)*

Yıllar	Tokat		TR83		Türkiye	
	TL	\$	TL	\$	TL	\$
2004	4 501	3 143	5 498	3 840	8 536	5 961
2005	5 099	3 783	6 321	4 690	9 844	7 304
2006	5 835	4 051	7 249	5 032	11 389	7 906
2007	6 380	4 909	7 845	6 036	12 550	9 656
2008	7 570	5 910	9 266	7 234	14 001	10 931
2009	7 791	5 044	9 332	6 042	13 870	8 980
2010	8 896	5 923	10 796	7 188	15 860	10 560
2011	10 087	6 016	12 459	7 431	18 788	11 205
2012	11 567	6 420	14 127	7 840	20 880	11 588
2013	12 850	6 748	15 891	8 345	23 766	12 480
2014	14 093	6 444	17 639	8 066	26 489	12 112

Kaynak: TÜİK (2016).

*2009 baz yılı.

İlde kişi başına düşen GSYH'nin gerek bölge gerekse ülke ortalamasının altında kalmış olmasının önemli nedenlerinden birisi, tarım ağırlıklı bir ekonomik yapı göstermesidir. Tarımsal girdilerin (gübre, ilaç, tohum, yakıt vb.) maliyetlerinin yüksek olmasına rağmen, tarımdan elde edilen katma değer oldukça düşüktür. Ayrıca, tarımda var olan gizli işsizlik (özellikle ilim kırsal kesimlerinde) hem toplam il hasılasının hem de kişi başına GSYH'nin düşük olmasına neden olmaktadır.

İllerin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi ile ilgili günümüze en yakın araştırmalar 2010 ve 2013 yılları arasında yapılmıştır. Kalkınma Bakanlığı'nın illerin ve bölgelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyini belirlemek için yaptığı çalışmada, Tokat'ın -0,3821 endeks puanıyla 57. sırada olduğu görülmektedir. Bu çalışmada ayrıca Türkiye'deki iller gelişmişlik düzeylerine göre 6 kademeye ayrılmış, Tokat "5. kademede gelişmiş iller" grubunda yer almıştır. Araştırmanın Tokat açısından bir başka ilginç yönü de TR83 illeri (Samsun 33. sıra, Amasya 37. sıra, Çorum 50.sıra) arasında gelişmişlik açısından Tokat'ın (57. sıra) en son sırada yer almasıdır (Kalkınma Bakanlığı, 2013).

Türkiye İş Bankası Türkiye'de illerin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyini belirlemek amacıyla 2010, 2012 ve 2013 yılı verilerini kullanarak iki ayrı çalışma yapmıştır. Bu çalışmalarda 49 kriter (32 ekonomik kriter ve 17 sosyal kriter) kullanılarak illerin gelişmişlik endeksi puanlarını hesaplanmış ve iller bir sıralamaya tabi tutulmuştur.

Çalışmanın 2010 sonuçlarına göre (Gül ve Çevik, 2014), 58. sırada yer alan il, 2012 sonuçlarında 51. sıraya yükselmiştir. 2012 çalışmasında illerin finansal gelişmişlik endeksi de hesaplanmıştır. Finansal gelişmişlik açısından Tokat 34. sıradadır.

2013 yılı verileri kullanılarak yapılan ikinci araştırmanın sonuçlarına göre (Gül ve Çevik, 2015) Tokat, -1,61 endeks puanıyla Mardin'in arkasından 60. sırada yer almıştır. Aynı araştırmada TR83'ü oluşturan diğer illerden Çorum -1,50 puanla 50. sırada, Amasya -1,21 puanla 47. sırada, Samsun ise 0,44 puanla 19. sırada yer almaktadır. Tokat, Van ve Bilecik'in ardından en fazla düşüş kaydeden illerdendir. Ayrıca çalışmada iller gelişmişlik derecesine göre birden beşe kadar sınıflandırılmış (1. grup iller en gelişmiş iller, 5. grup iller en az gelişmiş iller olarak) ve Tokat bu puanla gelişmişlik açısından "4. derecede gelişmiş iller" grubunda yer almıştır. 2012 araştırmasına göre finansal gelişmişlik düzeyi beş sıra gerileyerek 81 il arasında 39. sıraya düşmüştür.

7. Sonuç ve Öneriler

Tarih boyunca önemli ticaret yolları üzerinde bulunan Tokat, 19. yüzyılın ortalarına kadar sınai üretimin çeşitliliği, kalitesi ve ticari faaliyetlerin canlılığı ile Anadolu'nun önde gelen ticaret merkezlerinden biri olmuştur. Ancak Cumhuriyet döneminde ticaret yollarının değişmesi, sanayileşme faaliyetlerinin özellikle ülkenin batı bölgelerinde

yoğunlaşması ile Tokat ve çevresinin ulusal çaplı pazarlara uzak kalması nedeniyle şehir iktisadi canlılığını önemli ölçüde yitirmiştir.

Günümüzde il tarım ağırlıklı bir ekonomik yapı karakteri göstermekle beraber, özellikle 1987 yılından sonra, yaratılan gelir açısından bakıldığında sanayi ve hizmetler sektörünün daha fazla gelir sağladığı görülmektedir. 2000'li yıllardan önce tarım ağırlıklı bir ekonomik yapı gösteren il, 2014 yılı verilerine göre GSYH içinde en yüksek pay %61,6 ile hizmetler sektörüdür. Hizmetler sektörünü %19 ile tarım ve %16,9'luk pay ile sanayi sektörü izlemektedir.

2004-2014 döneminde il GSYH'si yaklaşık üç katlık bir artış göstermiştir. Buna göre il GSYH'si TR83 bölgesinin %17,6'sını oluştururken, ülkenin %4'ünü oluşturmaktadır. 2014 yılı GSYH büyüklüğü olarak bölge içinde Samsun ve Çorum'dan sonra 3. sırada gelmektedir. Kişi başına düşen GSYH açısından da bir değerlendirme yapıldığında, bölge ve ülke ortalamasının altında kaldığı görülmektedir. Örneğin 2014 yılı itibarıyla Tokat'ta kişi başına düşen GSYH 6.444 Dolar iken, TR83'te 8.066 Dolar ve Türkiye'de 12.112 Dolar'dır.

İl ekonomisi içinde sanayi sektörünün payı yıldan yıla bir artış sergilemesine rağmen bu süreçte istenilen düzeye gelememiştir. Ulaşılan en son veriler (2014 yılı) itibarıyla sanayi sektörünün il GSYH'si içindeki payı sadece %16,9'dur. Bu oranın TR83 bölgesi (%21,9) ve ülke ortalaması (%31,9) ile kıyaslandığında geride kaldığı oldukça aşikârdır.

Günümüzde imalat sanayi alanında ilde faaliyet gösteren işletmelerin büyük çoğunluğu (%98'i) KOBİ niteliğindedir. Bu işletmelerin sektörel dağılımı incelendiğinde işletmelerin özellikle gıda, içki ve tütün sanayi, taş ve toprağa dayalı sanayi, metal eşya makine-teçhizat, orman ürünleri sanayi ile tekstil ve dokuma ürünleri sanayi dallarında faaliyet gösterdikleri görülmektedir. İlde faaliyet gösteren işletmelerde Haziran 2016 yılı itibarıyla 10.693 kişi istihdam edilmektedir. En fazla istihdam dokuma ve tekstil sektöründe (4.670) iken, onu taş ve toprağa dayalı sanayi (1.843) ile gıda, içki ve tütün sanayi (1.695) izlemektedir.

İşgücünün önemli bir kısmı tarım sektöründe (1980 yılında ildeki toplam işgücünün %81'i, 2013 yılında ise %42'si) istihdam edilmesine, tarım potansiyelinin (elverişli tarım arazileri, sulama durumu, jeotermal kaynaklar) yüksek olmasına ve ekonomik faaliyetlerin büyük ölçüde tarım ve hayvancılığa dayanmasına rağmen tarım sektörü il ekonomisine beklenen katkıyı sağlayamamaktadır. 1987 yılında GSYH'de tarımsal üretimin payı %28,7 iken yıllar itibarıyla dalgalanmalar göstermiş 2014 yılında tarımın payı %21,5 olarak gerçekleşmiştir. Bu oran TR83 bölgesinde %17,1, ülke geneli için %7,5'tir. Tarım ve hayvancılık sektörlerinin geliştirilerek il ekonomisine katkılarının artırılması yörenin gelişmesi açısından önem arz etmektedir. Hem bitkisel hem de hayvansal üretim açısından bakıldığında, üretilen ürünlerin önemli bir kısmının pazarlanmadığı yani üretimin geçimlik kesim için yapıldığı görülmektedir. Tarımsal üretimin ekonomiye daha fazla katkı sağlaması için pazar için yapılan üretim artırılmalıdır.

İlde geliştirilmesi gereken bir diğer sektör de turizm sektörüdür. Sahip olduğu doğal güzellikler, tarihi ve kültürel miras açısından öncelikle yurtiçi ve yurtdışından turist

çekebilecek potansiyele sahiptir. Ancak, günümüzde ilde konaklama ile sonuçlanan talep düzeyi, turizm sektörünün il ekonomisi içerisinde belirgin bir ağırlığa ulaştırmaya yeterli olmamaktadır.

Tokat, sadece GSYH açısından değil, diğer sosyo-ekonomik gelişmişlik göstergeleri itibarıyla de ülke genelinde oldukça geri sıralarda yer almaktadır. Bu konuda en son 2013 yılı verileri kullanılarak yapılan araştırmaya göre (Gül ve Çevik, 2015) Tokat, -1,61 endeks puanıyla Mardin'in arkasından 60. sırada yer almıştır. Ayrıca çalışmada iller gelişmişlik derecesine göre birden beşe kadar sınıflandırılmış ve Tokat bu puanla gelişmişlik açısından "4. derecede gelişmiş iller" grubunda yer almıştır. Finansal gelişmişlik düzeyi açısından da il, 81 il arasında 39. sıradadır.

Sonuç itibarıyla 21. yüzyılda Tokat, hem GSYH (toplam ve kişi başına) hem de sosyo-ekonomik gelişmişlik göstergeler açısından bölge ve Türkiye ortalamasının oldukça altında yer almaktadır. Bu durum ilin tarımdan sanayiye yeterince dönüşüm yapamadığının bir göstergesi olmaktadır. İlin beklenen gelişmişlik düzeyine ulaşması her şeyden önce sanayi ve tarım sektörünün geliştirilmesine bağlıdır. Ayrıca ilin turizm açısından pazarlanması son derece önemlidir. Son yıllarda bu konuda çabalar ve kampanyalar yürütülmektedir. Son olarak il ekonomisine önemli katkı sağlayan Gaziosmanpaşa Üniversitesi'nin bu katkılarının artırılması için sivil toplum kuruluşları, özel sektör sanayi kuruluşları ve diğer kamu kuruluşlarının birlikte hareket etmesi önem arz etmektedir.

Kaynakça

- DİE (1999). *Ekonomik ve Sosyal Göstergeler TOKAT*. Yayın No: 2207. Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü.
- DİE (2003). *Tarımsal Yapı 2002 (Üretim, Fiyat, Değer)*. Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü.
- Dinçer, M., & Dinçer, F. İ. (1998). *Tokat Ekonomisinde Turizmin Yeri ve Önemi*. Tokat İlinin Ekonomik Gelişmesi Semineri, Yayın No:1998/135. Tokat: İktisadi Araştırmalar Vakfı.
- DPT (2005a). *Kalkınmada Öncelikli Yörelere*. (Erişim: 14.12.2005), <http://www.dpt.gov.tr/bgyu/koy/koy68-99.html>
- DPT (2005b). *Gayri Safi Yurtiçi Hasıla*. (Erişim: 16.12.2005), <http://www.dpt.gov.tr/bgyu/bgr/eg/GSYH87.htm>
- Ertay, F. C., Döven, S., & Özeyer, K. (2011). *Mermer Endüstrisi Sektör Araştırması ve Rekabetçilik Analizi*. (Erişim: 12.01.2018), <http://www.oka.org.tr/Documents/Tokat%20C4%B0li%20Mermer%20End%20C3%BCstrisi%20Sekt%20C3%B6r%20Ara%20C5%9Ft%20C4%B1rmas%20C4%B1%20ve%20Rekabet%20C3%A7ilik%20Analizi.pdf>
- Ertuğrul, E. (2004). *Tokat İli Uygun Yatırım Alanlarının Araştırması*. Ankara: Türkiye Kalkınma Bankası Araştırma Müdürlüğü.
- Gül, H. E., & Çevik, B. (2014). *2010 ve 2012 Verileriyle Türkiye'de İllerin Gelişmişlik Düzeyi Araştırması*, Türkiye İş Bankası İktisadi Araştırmalar Bölümü.

- (Erişim: 26.10.2017),
https://ekonomi.isbank.com.tr/UserFiles/pdf/ar_03_2012.pdf
- Gül, H. E., & Çevik, B. (2015). 2013 Verileriyle Türkiye’de İllerin Gelişmişlik Düzeyi Araştırması. Türkiye İş Bankası İktisadi Araştırmalar Bölümü. (Erişim: 26.10.2017),
https://ekonomi.isbank.com.tr/UserFiles/pdf/ar_07_2015.pdf
- Hazine Müsteşarlığı (2006a). *Yatırım Teşvik Belgelerinin İllere Göre Dağılımı*. (Erişim: 07.03.2006),
<http://www.hazine.gov.tr/stat/tesvik/Tesvik-Onceki-il.xls>
- Hazine Müsteşarlığı (2006b). *İllere Göre verilen KOBİ Yatırım Teşvik Belgelerine Öngörülen Yatırım ve İşletme Kredilerinin Dağılımı*. (Erişim: 07.03.2006),
http://www.hazine.gov.tr/stat/kobitesvik_ist.htm
- İncekara, A. (1997). Tokat İlinin Ekonomik Yapısı. İçinde: *Tokat İlinin Ekonomik Gelişmesinde Tekstil Sanayiinin Yeri Sempozyumu*. Tokat: İktisadi Araştırmalar Vakfı.
- Kalkınma Bakanlığı (2013). *İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (SEGE-2011)*. (Erişim: 22.10.2016),
<http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Yaynlar/Attachments/548/SEGE-2011.pdf>
- Kalkınma Bakanlığı (2018). *Kamu Yatırımlarının İllere Göre Dağılımı*. (Erişim: 09.01.2018),
<http://www2.kalkinma.gov.tr/kamuyat/ilozet.html>
- Orman ve Su İşleri Bakanlığı (2012). *Tokat Doğa Turizmi Master Planı*. (Erişim: 12.06.2017)
<http://bolge11.ormansu.gov.tr/11bolge/Files/DogaTurizmiMasterPlan/Tokat%20Do%20C4%9Fa%20Turizmi%20Master%20Plan%20C4%B1.pdf>
- Sanayi ve Ticaret İl Müdürlüğü (1998). *Tokat Ekonomisi ve Tokat Ekonomisinde Tekstilin Yeri*. Tokat: Sanayi ve Ticaret İl Müdürlüğü.
- Sanayi ve Ticaret İl Müdürlüğü (2005). *Yatırım İçin Tokat*. Tokat: Sanayi ve Ticaret İl Müdürlüğü.
- Tarım İl Müdürlüğü (2005). *2005 Yılı Çalışmaları*. Tokat: Tarım İl Müdürlüğü.
- Taygun, N. (1993). *Türkşeker’in Öyküsü*. Yayın no:217. Ankara: Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.
- Tokat Bilim, Sanayi ve Teknoloji Müdürlüğü (2016), İl Brifingi. Tokat: Bilim, Sanayi ve Teknoloji Müdürlüğü.
- Tokat Valiliği (1973). *Tokat 1973 İl Yıllığı*. Tokat: Tokat Valiliği
- Tokat Valiliği (1998). *Gelişen Tokat Sanayii*. Ankara.
- Tokat Valiliği (2003). *Tokat İl Gelişme Planı*. Tokat: İl Planlama ve Koordinasyon Müdürlüğü.
- Tokat Valiliği (2005). *Tokat İl Brifingi*. Tokat: Tokat Valiliği.
- Tokat Valiliği (2016). *Tokat İl Brifingi*. Tokat: İl Planlama ve Koordinasyon Müdürlüğü.
- TÜİK (2014). *Seçilmiş Göstergelerle TOKAT 2013*. (Erişim: 12.01.2018),
<http://www.tuik.gov.tr/ilGostergeleri/iller/TOKAT.pdf>
- TÜİK (2016). *İstatistik Göstergeler*. (Erişim: 09.10.2017),
<http://www.tuik.gov.tr>
- TÜİK (2018). *Dış Ticaret İstatistikleri*. (Erişim: 10.01.2018),
http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046
- Türkiye Bankalar Birliği (2018). *İstatistiki Raporlar*. (Erişim: 05.12.2018),
<https://www.tbb.org.tr/tr/bankacilik/banka-ve-sektor-bilgileri/istatistiki-raporlar/59>